

ГУДКОВ Сергій, к. філос. н., доцент кафедри філософських та соціальних наук КНТЕУ

ПАРАДОКСИ ЛОГІКИ СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Розглянуто проблеми філософії освіти, філософії та методології науки. Досліджено основні теоретичні моделі системи вищої освіти та парадокси логіки освіти, до яких призводить використання тієї або іншої моделі в Україні. Обґрунтовано висновок щодо принципової невизначеності системи освіти, що відбиває її конкретно-історичний характер.

Ключові слова: філософія освіти, теоретична модель освіти, логіка освіти, парадокси логіки освіти.

Гудков С. Парадоксы логики становления системы высшего образования в Украине. Рассмотрены проблемы философии образования, философии и методологии науки. Исследованы основные теоретические модели системы высшего образования и парадоксы логики образования, к которым приводит использование той либо иной модели в Украине. Обоснован вывод о принципиальной неопределенности системы образования, которая отражает ее конкретно-исторический характер.

Ключевые слова: философия образования, теоретическая модель образования, логика образования, парадоксы логики образования.

Люди схильні уявляти у вигляді протиріч ті аспекти реальності, які насправді є неподільними і розглядаються окремо тільки теоретично.

Джон Д'ю

Постановка проблеми. Актуальність зазначеної проблеми обумовлена тим, що сучасні філософські підходи до розуміння світу

людиною визначають логіку її мислення та впливають на пізнавальний процес і його результати. Плюралізм поглядів, з одного боку, обумовлює ті парадокси, що існують у межах системи вищої освіти в Україні, а з іншого, надає можливість їх всебічного розгляду та розуміння.

Під парадоксом у логіці розуміють протилежні судження, для кожного з яких існують переконливі аргументи. Активний процес розвитку науки призвів до того, що парадоксальність стала однією з характерних рис сучасного наукового пізнання. Коли ми відчуваємо, що до кінця не розуміємо, не можемо визначити логіку конкретного процесу, то це може означати, що або логіка цього процесу взагалі відсутня (переважає невизначеність, хаотичність, ймовірність), або логіка реальності, закономірності її розвитку знаходяться в різних площинах з логікою нашого мислення і його розуміння. В першому випадку не треба шукати причин, а застосовувати волю для упорядкування та системотворення, спираючись на футурологію. В другому ж треба звертатись до власної компетентності, застосовувати прогностику і причинну логіку для виявлення складної сукупності багатьох чинників, через вплив на які можна досягнути позитивного результату.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Так чи існує логіка освітнього процесу в Україні, і, якщо існує, то яка вона й чим обумовлена? Філософські аспекти проблеми становлення системи вищої освіти в Україні знайшли відображення у наукових працях В. П. Андрущенка [1–5], М. І. Михальченка [5], В. С. Лутай [3; 6] та багатьох інших українських дослідників. Але саме проблеми логіки освіти висвітлено недостатньо.

Спроба виявити та розкрити ці проблеми і є **метою** даного дослідження. Для цього необхідно проаналізувати існуючі моделі освіти, опанувати їх логіку та порівняти з тією моделлю, яка впроваджується в Україні. Результатом може виявитись відсутність аналогії з існуючими моделями (тобто унікальність нашої моделі), її схожість з однією з існуючих моделей або декількома з них (гібридність), або взагалі відсутність системного бачення розвитку освіти в Україні. Тоді логіку цього процесу доведеться ще сформулювати.

За будь-якого висновку аналіз буде ґрунтуватись на теоретичному положенні, що процес освіти є взаємодією соціальних систем найвищого рівня складності. В цьому процесі задіяні особистості (студент, викладач, завідувач кафедри, декан, ректор та ін.), різні соціальні групи (навчальні групи студентів, колективи науково-педагогічних працівників кафедр, факультетів, навчальних закладів тощо) та українське суспільство в цілому як носій унікальної культури (а точніше, багатьох культур, тобто субкультури). Осягнення логіки цього процесу вимагає розуміння складності історичних, етнопсихо-

логічних, культуротворчих процесів в Україні та невизнання жодного з результатів даного аналізу як негативного.

Методологічну основу першої моделі освіти, яку необхідно розглянути, складає позитивізм [7, с. 631–633], що представляє сцієнтичний напрям сучасної філософії. Основні його підходи реалізуються у формах біхевіоризму, необіхевіоризму, гештальтпсихології тощо. Прихильники біхевіоризму вважають предметом дослідження поведінку людей і тварин, яка зводиться до реакцій у відповідь на зовнішні стимули. Між стимулом і реакцією знаходиться навичка як життєвий досвід організму. У біхевіоризмі відтворюється в поведінковому плані тлумачення Дж. Локком психіки новонародженого як "чистої дошки" [8, с. 52]. Особистість біхевіористи розглядають як сукупність поведінкових реакцій, а логіку її формування зводять до ускладнення умовних рефлексів, у результаті якого над вродженими програмами формуються більш складні комплекси поведінки. Основним методом вирішення проблем вважається метод спроб і помилок, який закріплює і автоматизує реакції, що приносять успіх. Застосовується припущення, що людину можливо сформуванати за певним бажаним зразком, який відбиває *логіку визначеності освітнього процесу зовнішніми причинами*.

Причинна логіка складає розділ логіки, в межах якого досліджуються структури та логічні відносини висловлювань щодо причинних зв'язків, явищ. При цьому сам причинний зв'язок не розглядається у вигляді логічного відношення. "Наслідок впливає з причини не в силу законів логіки, а на підставі природних та соціальних закономірностей. Тим не менше, цей зв'язок має логічний зміст та може бути проаналізований за допомогою логіки" [9, с. 687]. У межах логічного аналізу причинності систематизуються правильні схеми міркувань, посилками і висновками яких є казуальні висловлювання. В межах логіки причинності вважаються вірними такі твердження: ніщо не є причиною самого себе; якщо одна подія є причиною другої, то друга не є причиною першої; одна й та ж подія не може бути одночасно як причиною наявності якогось явища, так і причиною його відсутності; немає причин для появи суперечливого явища тощо.

Сукупність причин, від яких залежить логіка освітнього процесу, закладена в нашій культурі. Зовнішніми факторами, що впливають на формування особистості, є мова, релігія, мистецтво, політична ситуація в країні тощо. Тому дещо парадоксально звучить вимога Закону України "Про вищу освіту" щодо незалежності здобуття вищої освіти від впливу політичних партій, громадських і релігійних організацій [10]. Процес освіти є складовою становлення індивідуальної культури під час взаємодії з культурою українського суспільства та світовою культурою в цілому.

Техногенний тип культури, технократичне мислення, що на перших етапах сприяли суспільному прогресу, нині активно

породжують засоби знищення цивілізації. На думку З. І. Слєпкань, у структурі особистості починають домінувати прагматизм, духовне зубожіння й антинаукові забобони, спостерігається зниження престижу освіченості й наукової грамотності [11, с. 11]. Джерела дефіциту духовної культури і раціонального наукового мислення у нашій країні слід шукати, поряд із важким економічним станом та політичними проблемами, у прорахунках у реформуванні системи вищої освіти. Спроби такого реформування в Україні не мали цілісного, системного характеру, що *свідчить про несформованість логіки цього процесу*. Основними проблемами на шляху адаптації системи освіти до вимог часу вважаються: зниження доступності освіти та невідповідність її якості сучасним вимогам; невідповідність ринку освітніх послуг потребам ринку праці; неефективність механізмів державного фінансування системи освіти; збереження занадто централізованого керування освітнім процесом тощо. Тому важливим завданням, що постає перед Україною, є вибір оптимальної моделі освітнього процесу, яка б забезпечила їй суверенне існування та *формування сучасної філософії освіти*, що сприятиме її гармонійному входженню до світового цивілізаційного простору. Саме ця модель має закласти певну *логіку цього процесу*, забезпечити системний характер перетворень.

У межах сучасних антропологічних філософських напрямів [12, с. 25, 26] життя людини розглядається як єдиний процес її буття та становлення. Людина являє собою унікальну цілісність, активну творчу істоту, яка сама обирає власну долю. Основу людського існування складають процеси розвитку та самореалізації. Ці положення знайшли відображення у Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті. Саме тому логіка формування особистості людини обумовлена переважно не зовнішніми, а *внутрішніми факторами*, що вимагає гуманістичного спрямування системи вищої освіти. Головна мета української освіти полягає у створенні умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, вихованні покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися протягом життя, оберігати й примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства, розвивати і зміцнювати суверенну, незалежну, демократичну, соціальну та правову державу як невід'ємну складову європейської та світової спільноти [13].

Складність досягнення цієї мети в тому, що історично, географічно, етнопсихологічно Україна знаходиться на межі західної та східної культур. У східній культурі історично особа не посідала того місця в суспільстві, яке *надавалось* у Європі. Тому поняття "особистість" не *відіграло* значної ролі у суспільному житті. У східній філософії панували *ідеї* школи. У європейській же філософії домінують погляди окремих мислителів, які не тільки коментують теорії вчителів, але й

розвивають їх ідеї, надають власні відповіді на світоглядні проблеми. Якщо східна культура спрямована на досягнення внутрішнього світу людини, то західна – на опанування зовнішнього світу, що обумовило її щільний зв'язок з науковою традицією. Відмінність світоглядних концепцій зумовлює специфіку у розумінні мети та завдань освітньої системи, обумовлює ті парадокси, що спостерігаються у логіці освіти в Україні. Прихильники західних цінностей акцентують увагу на демократичних цінностях, закликають відмовитись від монокультуральності, можливості панування якоїсь однієї ідеології, релігії, нації, раси тощо. Прихильники східної культури відстоюють традиційні цінності. Значний політичний вплив на систему освіти в Україні, прихід у владу то прозахідних, то просхідних політиків призводить до постійного зіткнення різних систем цінностей. Цей світоглядний конфлікт обумовлений невирішенням герменевтичної проблеми розуміння і має деструктивні наслідки для українців в усіх сферах життєдіяльності.

Людиновимірність сучасної системи вищої освіти виявляється в залежності логіки її формування, змісту і форми існування від пануючих у суспільстві політичних та наукових теорій. Значно впливає на логіку освітнього процесу належність науковців до різних культурних світів, які визначають їх етнопсихологічні особливості, ідеологічні, релігійні та інші уподобання. Логіко-методологічні чинники розвитку системи освіти сьогодні втрачають свою надісторичну нормативність і стають у функціональну залежність від пануючого способу діяльності того чи іншого наукового співтовариства (парадигми). Образ системи вищої освіти не є незмінним, а історично та культурно обумовленою формою уявлень щодо цього феномену. Принципова невизначеність системи освіти полягає в її конкретно-історичному характері.

Починаючи з ХХ століття, філософи та вчені визнають певну обмеженість причинної логіки і необхідність більше уваги приділяти уявленням щодо ймовірності та невизначеності. Хаос, випадковість, нестійкість розглядаються ними як важливі фактори розвитку суспільства, а думка, що невизначеності в принципі позбутися неможливо, стала провідною. Будь-яке явище неможливо пояснити за допомогою якоїсь однієї причини, а тільки завдяки їх складній сукупності, що не завжди можливо передбачити у повному обсязі. Такі підходи значно вплинули на філософію і логіку сучасної освіти. Осягнення людиною світу в процесі освіти – індивідуальний шлях до самої себе, в результаті якого формується її *особистість*. Розуміння цього методологічного положення є сучасною вимогою до науково-педагогічних працівників, діяльність яких спрямована саме на допомогу людині в її становленні та саморозвитку.

Висновки. Протиріччя між думками, що освіта – це внутрішній розвиток людини, який ґрунтується на її природних властивостях, і що

вона обумовлена переважно зовнішніми чинниками, є штучним. На процес освіти комплексно впливають як внутрішні особистісні чинники, так і зовнішнє оточення.

Тому освіта ніколи не може вважатися остаточно завершеною. Світ набуває для людини смисл у процесі його осягнення. Цей процес виступає для неї як незавершений, породжений постійною зміною проблемних ситуацій, що вимагають власного вирішення. *Логіка освітнього процесу не може бути жорстко визначеною, запрограмованою, спланованою саме тому, що вона багато в чому спирається на прагнення людини до засвоєння різних видів діяльності, бажання опанувати різні галузі культури, тобто складається стихійно, випадково.* Якщо людина позитивно оцінює власну життєдіяльність, відчуває компетентність у вагомих для неї галузях діяльності, то це означає, що вона сформувалась як особистість і фахівець та опанувала той культурний простір, у якому може досягти самореалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В. П. Духовна сутність освіти / В. П. Андрущенко // Вища освіта України. — 2007. — № 1. — С. 5—10.
2. Андрущенко В. П. Філософічність освіти: теорія, методологія, практика / В. П. Андрущенко // Вища освіта України. — 2008. — № 4. — С. 10—18.
3. *Філософські засади трансформації вищої освіти в Україні на початку ХХІ століття* : монографія / В. Андрущенко, Л. Горбунова, Л. Зязюн, А. Корецька, М. Култаєва, В. Лутай; Ін-т вищ. освіти АПН України. — К. : Пед. думка, 2007.
4. *Особистісно орієнтовані технології навчання і виховання у вищих навчальних закладах* : кол. монографія / В. П. Андрущенко, Н. О. Дівінська, Б. І. Корольов, М. М. Левшин, В. І. Луговий, О. П. Муковіз; АПН України, Ін-т вищ. освіти. — К. : Пед. думка, 2008.
5. *Модернізація системи вищої освіти: соціальна цінність і вартість для України* : монографія / М. І. Михальченко, В. П. Андрущенко, О. І. Бульвінська, М. П. Лукашевич, Т. О. Нельга, В. І. Рябченко. — К. : Пед. думка, 2007.
6. Лутай В.С. Філософія сучасної освіти / В. С. Лутай. — К., 1996.
7. *Історія філософії* : словник / за заг. ред. В. І. Ярошовця. — К. : Знання України, 2006.
8. *Філософський словник* / за ред. В. І. Шинкарука. — 2-ге вид., перероб. і допов. — К. : Голов. ред. УРЕ, 1986.
9. *Філософський словарь*. — К. : А.С.К., 2006.
10. Закон України "Про вищу освіту" // Відомості Верховної Ради (ВВР). — 2002. — № 20. — Ст. 3.
11. Слєпкань З. І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі : навч. посіб. / З. І. Слєпкань. — К. : Вища шк., 2005.

12. *Словарь философских терминов* / науч. ред. В. Г. Кузнецова. — М. : ИНФРА-М, 2005.
13. *Національна доктрина розвитку освіти* : затв. Указом Президента України від 17 квіт. 2002 р. № 347/2002.

Стаття надійшла до редакції 22.01.2013.

Gudkov S. logic paradoxes of formation of higher education in Ukraine

Background. *The proposed research is devoted to the pressing problem of the logic of formation of a system of higher education in Ukraine. Consideration of this philosophical problem is through the prism of modern methodological approaches of the philosophy of education and philosophy and methodology of science.*

Review of scientific sources, *which deals with the process of formation of the higher education in our country shows the lack of attention of scientists to the issue of logic of the process that formed main purpose of the research.*

Results. *The paper provided an analysis of the main theoretical models of higher education in Ukraine and the paradoxes of logic of education to which leads the use of a particular model. It is noted that the logic of the formation of the human person is determined by both internal and external factors. Set of reasons which the logic of the educational process depends on lies in the culture of Ukrainian society. The principal uncertainty of educational system lies in its concrete historical character and its person concentration – based on formation logic, content and form of existence of the dominant theories in society.*

Conclusions. *In the study conducted the author focuses on the importance of solving the problem of formation of modern philosophy and logic of education in our country. Meeting this challenge will allow Ukraine to choose the optimal model of the educational process, which should ensure its harmonious joining the world civilization space and systematic internal transformation of education sector.*

Keywords: *philosophy of education, theoretical model of education, logic of education, paradoxes of logic of education.*

REFERENCES

1. *Andrushhenko V. P. Duhovna sutnist' osvity* / V. P. Andrushhenko // *Vyshha osvita Ukrainy*. — 2007. — № 1. — S. 5—10.
2. *Andrushhenko V. P. Filosofichnost' osvity: teorija, metodologija, praktyka* / V. P. Andrushhenko // *Vyshha osvita Ukrainy*. — 2008. — № 4. — S. 10—18.
3. *Filosofs'ki zasady transformacii' vyshhoi' osvity v Ukraini na pochatku XXI stolittja* : monografija / V. Andrushhenko, L. Gorbunova, L. Zjazjun, A. Korec'ka, M. Kultajeva, V. Lutaj; In-t vyshh. osvity APN Ukrainy. — K. : Ped. dumka, 2007.
4. *Osobystiso orijentovani tehnologii' navchannja i vyhovannja u vyshhyh navchal'nyh zakladah* : kol. monografija / V. P. Andrushhenko, N. O. Divins'ka, B. I. Korol'ov, M. M. Levshyn, V. I. Lugovyj, O. P. Mukoviz; APN Ukrainy, In-t vyshh. osvity. — K. : Ped. dumka, 2008.
5. *Modernizacija systemy vyshhoi' osvity: social'na cinnist' i vartist' dlja Ukrainy* : monografija / M. I. Myhal'chenko, V. P. Andrushhenko, O. I. Bul'vins'ka, M. P. Lukashevych, T. O. Nel'ga, V. I. Rjabchenko. — K. : Ped. dumka, 2007.
6. *Lutaj V. S. Filosofija suchasnoi' osvity* / V. S. Lutaj. — K., 1996.

7. *Istorija filosofii* : slovnyk / za zag. red. V.I. Jaroshovcja. — K. : Znannja Ukrainy, 2006.
8. *Filosofs'kyj slovnyk* / za red. V. I. Shynkaruka. — 2-ge vyd., pererob. i dopov. — K. : Golov. red. URE, 1986.
9. *Filosofskij slovar'*. — K. : A.S.K., 2006.
10. Zakon Ukrainy "Pro vyshhu osvitu" // Vidomosti Verhovnoi' Rady (VVR). — 2002. — № 20. — St. 3.
11. Sljepkan' Z. I. Naukovi zasady pedagogichnogo procesu u vyshnij shkoli : navch. posib. / Z. I. Sljepkan'. — K. : Vyshha shk., 2005.
12. *Slovar'* filosofskih terminov / nauch. red. V. G. Kuznecova. — M. : INFRA-M, 2005.
13. Nacional'na doktryna rozvytku osvity : zatv. Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 17 kvit. 2002 r. № 347/2002.